

Регіоналізація та глобалізація

Алла МЕЛЬНИК,
Вікторія АДАМИК

**РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄС ТА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПОГЛИБЛЕННЯ
СУПЕРЕЧНОСТЕЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

Резюме

Порушено проблему модернізації регіональної політики ЄС в умовах активізації глобалізаційних процесів. Визначено вплив глобальних чинників та змін у регіональній політиці ЄС на трансформацію регіональної політики України. У контексті розбудови регіональної політики України визначено проблеми економічного розвитку та добробуту громадян у регіонах України, окреслено напрямки співробітництва України та ЄС у даній сфері.

Ключові слова

Регіональна політика, глобалізація, економічний розвиток регіонів, конвергенція доходів, реальна конвергенція, міжрегіональне співробітництво.

© Алла Мельник, Вікторія Адамик, 2013.

Мельник Алла, докт. екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

Адамик Вікторія, канд. екон. наук, доцент, Національний університет «Львівська політехніка», Україна.

Класифікація за JEL: F60, F63.

Вступ

Активізація світових глобалізаційних процесів, у які інтегровані всі країни, ставить перед кожною державою необхідність стратегічного переосмислення філософії власного розвитку з метою пошуку ресурсів економічного зростання та розв'язання соціальних проблем. На етапі загострення світової економічної кризи, в умовах гостроти дефіциту фінансових ресурсів, проведення органічних змін на регіональному рівні може стати одним із самодостатніх джерел активізації економічного і соціального розвитку. У цьому контексті заслуговує на увагу досвід розв'язання проблеми регіонального розвитку країн Європи, модернізації їх регіональної політики з огляду на вплив глобальних чинників, оцінка можливостей подальшої імплементації міжнародних практик і стандартів відповідно до пріоритетів політики європейської інтеграції України.

Проблемам регіонального розвитку в країнах ЄС та Україні присвячено низку праць зарубіжних та вітчизняних учених, зокрема Жака Міллера, Д. Біля, Ж. Марку, П. Хілдріт, І. Гладій, В. Чужикова, Н. Мікули, А. Мокія, О. Реут, М. Омбрембальського, М. Долішнього, Л. Прокопенка та ін. Попри розгляд проблематики регіонів, становлення регіональної політики в ЄС та Україні, мегарегіональних суперечностей у рамках спільного європейського економічного простору, в економічній літературі недостатньо уваги приділено оцінці викликів, породжених сучасними процесами в глобальному середовищі, діагностиці ризиків регіонального розвитку в Україні, що актуалізує запропоновану тему для наукового пошуку.

Регіональна політика ЄС: чинники становлення та модернізації

Регіональна політика ЄС сформувалася і реалізується під впливом факторів глобалізації, ускладнення взаємозв'язку «регіоналізм – глобалізм», транснаціоналізації економіки, особливостей сучасної регіоналізації глобального ринку, формування нової моделі просторової архітектури світового ринку.

Європейський Союз, який став результатом цих впливів, як і європейський ринок, є прикладом регіонально-центристської моделі розвитку, яка

спочатку об'єднала країни з розвинутою ринковою економікою, які, поступово розширюючи ринок, приєднали країни із середнім і низьким рівнями розвитку. Водночас, Європейський Союз розглядається як досвід структурування транснаціонального простору [1, с. 111].

Це зумовлено тим, що в два останні десятиріччя в Європейському Союзі відбувалися два паралельні процеси: формальна регіоналізація, у рамках адміністративно-територіального устрою; неформальна регіоналізація – яка здійснюється внаслідок трансформації глобального простору, формування полюсів економічного зростання, виокремлення регіональних ринків. Як наслідок, у ЄС сформувалися три види регіональних економічних систем: а) формальні, уніфіковані; б) функціональні (концентруються навколо фокусного центру – великої компанії, торгового центру, дослідного центру); в) перцептуальні (визначаються людським ставленням до територій). На території Європи сформувалися чотири багатофункціональні центри, економіка яких характеризується диверсифікованою структурою, – «Великий Лондон», район «Амстердам – Роттердам», «Великий Франкфурт з прилеглими рейнськими територіями», «Великий Мілан» [2, с. 320].

Дискусія «Європа регіонів» – «Європа ринку» завершилась прийняттям регіональної політики ЄС, зорієнтованої на адміністративно-територіальну регіоналізацію, сприяння соціально-економічній конвергенції країн і регіонів, тобто вирівнювання територіальних диспропорцій шляхом підтримки неконкурентоспроможних регіонів.

Основними її напрямками було визначено: сприяння структурній перебудові та розвитку депресивних територій (проблемних регіонів) (де рівень ВВП на душу населення за останні 3 роки < 75 % від середнього – Греція, Ірландія, східні регіони Німеччини та ін.), надання фінансової допомоги регіонам, де спостерігається стагнація промисловості (старопромислові регіони); боротьба з тривалим безробіттям, підтримка ініціатив зайнятості; фінансування розвитку сільськогосподарських територій і прискорення структурної перебудови сільського господарства; допомога малонаселеним регіонам, де щільність населення не більша за 8 осіб на 1 км² (Швеція, Фінляндія); зменшення диференціації в рівнях економічного розвитку країн – нових членів ЄС (країн Центральної та Східної Європи).

Для полегшення статистичного аналізу відсталих регіонів була розроблена Єдина система класифікації – NUTS (Nomenclature of Territorial Units for Statistical Purposes). Регіональна політика – друга за величиною стаття витрат у бюджеті ЄС після Загальної сільськогосподарської політики і не менш значимий напрямок діяльності Європейського Союзу. На 2007–2013 рр. бюджет асигнацій на регіональну політику ЄС становить 348 млрд євро, у т. ч. 278 млрд євро для структурних фондів і 70 млрд євро для фонду згуртування [3], хоча вчені звертають увагу на недостатню гнучкість цих фінансових інституцій [4].

В основі регіональної політики ЄС лежить принцип субсидіарності, сенс якого визначається двома основами функціонування ЄС: соціальною доктриною католицизму та принципом пропорційності, який полягає в можливості вибору рівня рішення і його виконання у сфері змішаної компетенції. Євросоюз приймає необхідні рішення і дії на наднаціональному рівні лише в тому випадку, якщо подібне не може бути належним чином здійснене державами-членами [5, с. 86-88]. При цьому, самі держави вправі вирішувати проблеми не лише на національному, а й на регіональному і локальному рівнях. Іншими словами, йдеться про реалізацію Концепції багаторівневого управління в ЄС.

Взаємодію регіональних влад з інституціями та органами ЄС організовано по-різному. Вона відбувається опосередковано і напряму, у ході планування і здійснення регіональної політики ЄС – через Комітет регіонів, у ході щорічного Форуму згуртування, що проводиться Європейською комісією у рамках діяльності брюссельських офісів регіонів. Утворений у 1994 р. Комітет регіонів – спеціальний консультативний орган, який складається з представників місцевих і регіональних влад держав-членів, замінив створену Європейською комісією в 1988 р. Консультативну раду регіональних і місцевих влад, у завдання якої входило консультування при формуванні й імплементації регіональної політики. Комітет регіонів, ґрунтуючи свою діяльність на принципах субсидіарності, максимального наближення до інтересів і потреб громадян ЄС, а також партнерства різних рівнів управління у процесі прийняття загальноєвропейських рішень, певною мірою координує роботу у сфері регіональної політики.

На зміну інституційної архітектоніки Регіональної політики ЄС певний вплив справив Лісабонський договір [6]. Останній не визнав Комітет регіонів одним із елементів інституційного механізму ЄС. Водночас Комітет отримав можливість звертатися зі зверненням у Суд Європейського Союзу з метою захисту своїх прерогатив при порушенні принципу субсидіарності.

Попри позитивні кроки в напрямку інституціалізації Регіональної політики ЄС, її заходи, спрямовані на вирівнювання економічного розвитку, не повною мірою забезпечили досягнення поставлених цілей. Насамперед це зумовлено тим, що Євросоюзу притаманні ті ж самі суперечності глобалізації, що і світу загалом, – нерівномірність, асинхронність, диспропорційність. Як зазначає Д. Лук'яненко, євроцентризму як сучасному інтеграційному процесу притаманні практично всі асиметрії розвитку, що поглибилися в умовах розширення Євросоюзу [4, с. 32].

Зазначені суперечності загострилися в останнє десятиріччя, й особливо в період кризи 2008–2009 рр. Водночас, ця проблематика стосовно регіональної політики не знайшла достатньої оцінки в наукових дослідженнях. Проведений нами аналіз досліджень зарубіжних та вітчизняних вчених щодо суперечностей і тенденцій глобалізації дає змогу дійти висновку, що най-

більш суттєвий вплив на розвиток регіонів країн-членів ЄС, як і України, мають такі: 1) нова транснаціональність, проявами якої є формування виробничих мереж, створення виробничих альянсів; 2) проблема ресурсних обмежень для економік регіонів; 3) посилення впливу потоків капіталів, товарів, мігрантів на традиційні та відносні переваги країн, регіонів; 4) поглиблення структурних асиметрій у процесах алокації виробничих факторів у національних і регіональних економіках; 5) виникнення потужних перерозподільчих конфліктів через обмеженість ресурсів; 6) посилення влади недержавних суб'єктів; 7) відхід від використання нафти, газу, перехід на нові енергоносії; 8) наявність глобальних фінансових дисбалансів, здійснення монетарних реформ, необхідність підтримки єдиної європейської валюти; 9) поява ризиків уповільнення циклічного розвитку; 10) орієнтація посткризових і антикризових стратегій на відновлення темпів економічного зростання, попри ігнорування стратегічних цілей і завдань підвищення добробуту та якості життя [7, с. 173–190].

На розвиток регіонів та, відповідно, регіональну політику ЄС впливають такі мегатенденції, як: посилення тиску транснаціональних компаній на національні та регіональні ринки, активізація інтеграційних і партнерських відносин між суб'єктами-конкурентами з метою успішного функціонування на ринку; активізація конвергенції традиційних галузей; формування надпотужних корпоративних структур у новій галузевій організації; зростання диспропорцій у концентрації капіталу; зростання проблем конкурентності тощо.

Так, зокрема, бурхливе зростання масштабів транснаціональних обмінів, на думку К. Воронова, посилить тиск на ЄС ззовні й ускладнить підтримання соціальної стабільності [8, с. 63]. «Криза Єврозони» свідчить про незавершеність регіональної інтеграції в Європі. Ринок товарів виявляється недостатньо єдиним, поки не узгоджено національні рівні податків, технічні, санітарні та інші стандарти, не усунуто привілеї національних компаній в отриманні державних замовлень, поки ринкові курси валют коливаються вроздріб, ринок праці залишається половинчастим без узгодження соціальної та регіональної політики держав-членів, взаємного визнання дипломів. Антикризові заходи вимагали збільшення бюджетних витрат для підтримки банківських систем і для стимулювання попиту. У результаті великі країни Єврозони нарощували борги. Зокрема, до 2012 р. борг консолідованого уряду Нідерландів досяг 64 %, Іспанії – 71 %, Німеччини – 81,1 %, Франції – 86,8 %, Португалії – 107,4 %, Ірландії – 117,9 %, Італії – 119,8 %, а Греції – 166,1 % ВВП [9, с. 26]. Створений Європейський фонд валютної стабільності (EFSF) кредитував низку країн ЄС до 2013 р., після чого використовуватиметься постійно діючий Європейський стабілізаційний механізм (ESM). За прогнозами економістів, у Євросоюзі при продовженні кризових явищ може закріпитися дворівнева структура, яка складатиметься з «ядра», скріпленого єдиною валютою – євро і периферії [10, с. 16].

У кінцевому рахунку можна констатувати кілька головних проблем європейського простору: нерівномірність розвитку регіонів (країн) ЄС (приклад, Німеччина – Греція); відсутність бюджетної консолідації (зокрема, відмінність позицій, дискусії щодо бюджетної політики ЄС); невирішеність бюджетних проблем окремих країн; інституційні проблеми, пов'язані з відсутністю єдиного координаційного центру; боротьба протиріч між прагненням до централізації (за визначенням В. Гейця) і спробами регіональної самостійності [11, с. 2].

Ці та інші проблеми Європейського Союзу ускладнюють механізм перерозподілу в Регіональній політиці, спрямованого на вирівнювання, й актуалізують застосування механізмів «нового регіоналізму», спрямованих на підтримку конкурентоспроможності регіонів. За таких обставин Регіональна політика має розглядатися, що вже і має місце, не лише як спосіб компенсації регіональних диспропорцій, а й як конкурентна політика та всеосяжна політика розвитку. Це актуалізує визначення: регіональна політика – це політика, що передбачає створення умов, які дадуть змогу регіонам повністю реалізувати наявний потенціал здобути конкурентні переваги.

Основні проблеми регіонального розвитку Європейського Союзу мають «територіальний» вимір, який вимагає відповідних дій на регіональному і місцевому рівнях. В умовах загострення глобальних суперечностей у ЄС актуалізується необхідність знайти розв'язання цих проблем за рахунок як внутрішніх (організаційно-інституційних, інформаційних, фінансових) ресурсів, так і зовнішніх. Це є однією з причин, що після розширення регіональна політика ЄС охоплює дві компоненти: внутрішню регіональну політику, яка охоплює країни-члени ЄС, забезпечує співпрацю між регіонами через внутрішні кордони ЄС, і регіональну політику ЄС, яка передбачає співпрацю з країнами, що не входять до ЄС.

Саме з останньою пов'язана регіональна політика ЄС щодо України, яка включена в європейські регіональні процеси через Європейську політику добросусідства (ЄПД). «Політика сусідства» базується на двох постулатах: узгодження загальних принципів і диференційований підхід, який враховує геополітичне і гео економічне положення країни і її участь у програмах ЄС із транскордонного і транснаціонального співробітництва. Запроваджуючи таку політику, ЄС запропонував нову фінансову програму для підтримки країн-партнерів – Європейський інструмент сусідства і партнерства. З 2007 р. він замінив програми ТАСИС (для східноєвропейських країн) та програми МЕДА (для середньоземноморських країн). Фактично в політиці сусідства відбувся перехід від політики змін у країнах-партнерах до політики з використанням адміністративно-інституційного потенціалу цих країн.

Регіональний розвиток, регіональна політика України: проблеми інституціалізації та фінансового забезпечення

Для України проблеми розвитку регіонів, адаптації регіональної політики до викликів глобалізації є значно гострішими, ніж у країнах Європейського Союзу. Це зумовлено, насамперед, характером регіональної структури економіки. У праці [12] нами висвітлено регіональні дисбаланси в розвитку економіки України та в рівні добробуту громадян. Найразючішими проявами цього є: 1) слабка економічна інтегрованість регіонів усередині України, що зумовлено посиленням регіональних диспропорцій; 2) висока диференціація регіонів за економічним потенціалом (50 % ВВП створюється 5 регіонами – м. Київ, Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Одеська області); 3) нерівномірна локалізація іноземних інвестицій у регіонах (понад 65 % прямих іноземних інвестицій концентрується в м. Київ та Дніпропетровськ, що зумовлює поділ України на фінансовий центр та периферію); 4) низька включеність більшості регіонів в експортну діяльність (3 регіони – м. Київ, Донецька, Дніпропетровська області – забезпечують більше 50 % потоків товарного експорту); 5) значна концентрація у споживанні товарного імпорту (понад 50 % товарного імпорту зосереджується в м. Києві і Дніпропетровську) [11, с. 19]; 6) значна диференціація інноваційної інфраструктури, нерівномірність інноваційного простору регіонів, що перешкоджає збалансованому соціально-економічному розвитку території.

В Україні на фоні економічної нерівномірності регіонів, яка певною мірою зумовлена відмінностями в економічному потенціалі, має місце суттєва регіональна диференціація рівня людського розвитку. З 1990 р. ООН щороку публікує глобальну доповідь про людський розвиток. За даними 2011 р., Україна перебувала на 76-му місці з 198-ми країн і серед чотирьох груп (дуже високий, високий, середній, низький рівні) перебуває серед країн з високим рівнем людського розвитку. За методикою, запропонованою групою українських учених під керівництвом академіка Е. Лібанової, здійснюється вимірювання регіонального рівня людського розвитку. Розрахунки інтегрального індексу, проведені за даною методикою, засвідчують, що в окремих регіонах він не адекватний їх економічному потенціалу (табл. 1). Це свідчить про те, що використання останнього не має належної соціальної орієнтації.

Загалом, за величиною ІЛРР у 2010 р., усі регіони можна об'єднати в групи: з високим значенням індексу (віднесено м. Київ), значенням, вищим від середнього (входять Київська, Полтавська, Харківська, Хмельницька області та м. Севастополь); середнім індексом (віднесено АР Крим); індексом,

нижчим від середнього (включені Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області); низьким (входять Вінницька, Донецька, Житомирська, Кіровоградська, Луганська області). Критерієм проведеного групування регіонів є відхилення фактичних параметрів ІЛРР від середнього значення. Як свідчать результати групування, 20 регіонів (або 74 %) мають значення ІЛРР нижчі від середнього або ж низькі, 6 регіонів (або 22 %) перебувають на рівні середнього і вищому від середнього, і лише один регіон має високі значення показника.

Аналітичні дослідження динаміки ІЛРР засвідчують наявність стійких тенденцій до зниження рівня добробуту та якості життя в більшості регіонів, що є віддзеркаленням аналогічних тенденцій у межах країни.

Інтенсивність змін зумовлена різною силою впливу його складових елементів. Такий вплив можна визначити на основі врахування внеску (ваги) кожного компонента у формування узагальненого ІЛРР. Згідно з Методикою вимірювання людського розвитку регіонів України, частка демографічного розвитку становить 10,7 % (коефіцієнт – 0,107); розвитку ринку праці – 9,5 %; матеріального добробуту – 12,1 %, умов проживання – 12,2%, рівня освіти – 12,9 %; стану охорони здоров'я – 11,4 %, розвитку соціального середовища – 10,8 %, екологічної ситуації – 11,3 % і фінансування людського розвитку – 8,9 %.

Рейтингування за сумою рейтингів регіонів упродовж 2000, 2005, 2009 та 2010 років (табл. 2.) свідчить, що місце лідера належить місту Києву, який упродовж досліджуваного періоду мав найвищі позиції як за узагальненим показником, так і в розрізі індексів матеріального добробуту, освіти, демографічного розвитку, фінансування людського розвитку та доволі високих умов проживання населення. Стабільно високі місця належать також м. Севастополю (за рівнем освіти, розвитком ринку праці, умовами проживання населення, матеріальним добробутом, демографічним розвитком, охороною здоров'я) та Харківській області (за розвитком ринку праці, рівнем освіти та матеріальним добробутом). На найнижчих позиціях перебувають Донецька, Луганська, Кіровоградська, Сумська та Житомирська області, у яких значення Індексу людського розвитку регіону є низькими. Проведене рейтингування регіонів дає підстави стверджувати, що в динаміці цього показника спостерігаються тенденції як до пониження рейтингів, так і до їх підвищення.

Таблиця 1

ІЛРР регіонів України у 2010 р.*

Регіони	Рівень ІЛРР				
	високий	вище середнього	середній	нижче середнього	низький
АР Крим			0,494		
Вінницька					0,435
Волинська				0,475	
Дніпропетровська				0,48	
Донецька					0,401
Житомирська					0,438
Закарпатська				0,488	
Запорізька				0,463	
Івано-Франківська				0,487	
Київська		0,532			
Кіровоградська					0,423
Луганська					0,428
Львівська				0,483	
Миколаївська				0,472	
Одеська				0,455	
Полтавська		0,51			
Рівненська				0,465	
Сумська				0,444	
Тернопільська				0,486	
Харківська		0,561			
Херсонська				0,468	
Хмельницька		0,516			
Черкаська				0,485	
Чернівецька				0,479	
Чернігівська				0,475	
м. Київ	0,698				
м. Севастополь		0,598			

Примітка. *Складено на основі [13, с. 43].

Таблиця 2

Узагальнені рейтинги регіонів за ІЛРР*

Регіони	2000		2005		2009		2010		Сума рейтингів ІЛРР	Узагальнений рейтинг регіонів за сумою рейтингів ІЛРР	Зміна динаміки ІЛРР
	ІЛРР	рейтинг	ІЛРР	рейтинг	ІЛРР	рейтинг	ІЛРР	рейтинг			
АР Крим	0,575	3	0,492	9	0,536	5	0,493	7	24	5	↕
Вінницька	0,550	6	0,439	23	0,439	24	0,434	24	77	21	↓
Волинська	0,484	21	0,463	18	0,524	7	0,474	16	62	15	↕
Дніпропетровська	0,495	20	0,483	11	0,499	14	0,479	13	58	13	↑
Донецька	0,449	26	0,396	27	0,407	27	0,400	27	107	27	↑
Житомирська	0,495	19	0,451	20	0,469	22	0,437	23	84	23	↓
Закарпатська	0,546	9	0,504	6	0,503	12	0,488	8	35	8	↕
Запорізька	0,507	16	0,456	19	0,503	13	0,462	20	68	17	↓
Івано-Франківська	0,508	15	0,481	13	0,512	9	0,486	9	46	11	↑
Київська	0,538	10	0,482	12	0,541	4	0,531	4	30	7	↑
Кіровоградська	0,500	18	0,419	26	0,435	25	0,423	26	95	25	↓
Луганська	0,411	27	0,420	25	0,433	26	0,427	25	103	26	↑
Львівська	0,554	5	0,501	8	0,496	16	0,483	12	41	9	↓
Миколаївська	0,468	25	0,465	17	0,494	17	0,471	17	76	20	↑
Одеська	0,506	17	0,467	14	0,480	21	0,454	21	73	19	↓
Полтавська	0,575	4	0,505	5	0,527	6	0,509	6	21	4	↓
Рівненська	0,481	22	0,503	7	0,507	10	0,464	19	58	14	↕
Сумська	0,473	24	0,445	22	0,458	23	0,444	22	91	24	↑
Тернопільська	0,532	12	0,465	15	0,505	11	0,485	10	48	12	↕
Харківська	0,548	7	0,536	3	0,578	3	0,560	3	16	3	↑
Херсонська	0,481	23	0,446	21	0,480	20	0,467	18	82	22	↑
Хмельницька	0,536	11	0,507	4	0,522	8	0,515	5	28	6	↑
Черкаська	0,547	8	0,485	10	0,497	15	0,485	11	44	10	↓
Чернівецька	0,520	14	0,437	24	0,485	18	0,478	14	70	18	↕
Чернігівська	0,523	13	0,465	16	0,481	19	0,474	15	63	16	↕
м. Київ	0,716	1	0,658	1	0,695	1	0,696	1	4	1	→
м. Севастополь	0,587	2	0,564	2	0,583	2	0,597	2	8	2	→

Примітка. * Розраховано на основі [13; 14; 15].

Значною мірою означені характеристики зумовлені проблемами фіскального простору, відсутністю жорсткої координації бюджетної, податкової, монетарної систем держави, недостатньою їх гнучкістю в контексті реакції на прояви світової фінансової кризи, невідповідністю бюджетної політики, системи міжбюджетних відносин потребам зниження міжрегіональної диференціації.

Враховуючи вплив глобальних чинників (вступ нових членів, транснаціоналізацію економіки, фрагментацію економічного простору, міжнародну кооперацію), ЄС запровадив і здійснює трансформацію політики конвергенції доходів ЄС. Теоретичним обґрунтуванням цих дій є теза про взаємозв'язок конвергенції доходів з номінальною та реальною конвергенцією. У процесі інтеграції та оцінки впливу глобальних чинників стало зрозумілим, що впровадження номінальних критеріїв (рівень інфляції $\leq 5,3\%$, загальнодержавний борг $\leq 60,0\%$, дефіцит бюджету $\leq -3,0\%$, коливання валютного курсу «+», «-» 2,25)¹ є лише підґрунтям для розвитку економіки й економічної гармонізації ЄС. Європейська Комісія і ЄЦБ наголошують на важливості реальної конвергенції в контексті розширення ЄС на Схід². За Д. Брада, це зниження різниці в таких реальних змінних, як продуктивність праці, доходи та рівень життя [16]. Цю думку знаходимо й у працях інших вчених. Згідно з теорією Д. Вінера, поглиблення економічної інтеграції повинно інтенсивніше впливати на конвергенцію доходів, а за теорією П. Кругмана, інтеграція може бути результатом нерівності доходів і найшвидшим шляхом до економічного розквіту слабших суб'єктів [17].

Враховуючи те, що в умовах економічної кризи 2008–2009 рр. мало місце перевищення 3 % бар'єру дефіциту бюджетів та 60 % зовнішнього боргу найбільших країн ЄС – Франції та Німеччини, на думку європейських аналітиків, Пакт стабільності щодо «пом'якшення» критеріїв номінальної конвергенції ЄС повинен бути більш гнучким та містити додаткові критерії щодо введення санкцій до країн-порушників [18, с. 45].

Враховуючи зазначене, акцентуємо увагу на трьох важливих для регіональної політики України речах:

1) у рамках регіонального об'єднання (країни) важлива не лише номінальна конвергенція економік регіонів (країн), а й реальна, під якою слід розуміти процес, що об'єктивно окреслює дійсне наближення їхніх економік завдяки мінімізації відмінностей в основних макроекономічних показниках з метою наближення доходів населення;

2) критеріями реальної конвергенції доходів є не лише продуктивність праці, доходи та рівень життя населення, а й рівень зайнятості, безробіття,

¹ Україна у 2009 р. забезпечила три останні критерії.

² Критерії, які визначають перспективи членства в ЄС і передбачають реальну конвергенцію, були запропоновані на саміті в Копенгагені.

рівень оподаткування, ступінь розвитку внутрішньої та зовнішньої торгівлі, рівень соціальних виплат, урядових компенсацій і субсидій соціально-незахищеним верствам населення;

3) нові емпіричні дослідження свідчать, що тенденція щодо конвергенції доходів неодмінно присутня в однорідній групі країн, «яка характеризується тісною економічною співпрацею, близька за економічним і соціальним розвитком та географічним розташуванням» й абсолютно відсутня у випадку її диференціації [18, с. 47]. Це свідчить про те, що в Україні мають бути задіяні всі можливі механізми для підняття рівня доходів населення, регіональних індексів людського розвитку та якості життя, оскільки недотримання критеріїв реальної конвергенції може стати одним із бар'єрів інтеграції країни в ЄС.

Насамперед, мають відбутися зміни в можливостях розміщувати певні бюджетні ресурси для проведення реформ [19, с. 13]. У результаті децентралізації повноважень значна частина компонентів регіонального індексу людського розвитку забезпечується за рахунок місцевих бюджетів. У реаліях же процес формування місцевих бюджетів зводиться до того, що доходи надходять до місцевих бюджетів, а якщо їх не вистачає, то потім надходять трансферти. Якщо ж за певними критеріями ці доходи в державі визнають наднормативними, то їх вилучають. Оскільки економіка України влаштована так, що з метою економії ресурсів будують вертикальні інтегровані структури, у яких головні офіси (головні контори банків, кредитних спілок, інвестиційних фондів), тобто головні платники податків у фінансовому секторі концентруються в м. Києві, то саме це місто є найбільш серйозним донором бюджету держави. Водночас система формування місцевих бюджетів не містить належної мотивації щодо їх зміцнення. У зв'язку з цим науковці доходять думки про серйозні зміни в адміністративно-територіальному поділі та побудові місцевих бюджетів з метою їх самодостатності. Враховуючи досвід реформування адміністративно-територіального устрою в країнах ЄС, підготовлено пілотні проекти адміністративно-територіальної реформи в Україні, яка розпочнеться з 2013 року.

У площині вдосконалення бюджетної політики і системи міжбюджетних відносин міжрегіональної диференціації та посилення єдності економічного простору України, що важливо для дотримання економічної безпеки країни в умовах загострення глобальних суперечностей, актуальними стають питання: 1) зміцнення фінансової незалежності регіонів і територіальних громад; 2) удосконалення системи бюджетного регулювання (незважаючи на зміни бюджетного та податкового законодавства, процес бюджетної децентралізації здійснюється повільно); 3) стимулювання ефективної реалізації фіскального потенціалу місцевої влади, підвищення її зацікавленості у стимулюванні економічної активності через удосконалення механізму перерозподілу загальнонаціональних податків; 4) узгодження розподілу повноважень і фінансових ресурсів між рівням влади. За оцінками українських учених, у загальному

обсязі власні доходи становлять менше від третини надходжень до загального і спеціальних фондів місцевих бюджетів, включаючи міжбюджетні трансферти, і саме їхня питома вага в загальному фонді визначає реальну бюджетну самостійність місцевого самоврядування [18, с. 35]. Проблема децентралізації влади і фінансового ресурсу є вагомим причиною, що стримує інтеграцію України до Європейського Союзу та в числі інших міститься в експертному висновку щодо невідповідності національного законодавства України положенням Європейської хартії місцевого самоврядування Директорату з питань демократичних інституцій Генеральному директорату з питань демократії та політичних справ Європи 30 липня 2010 р.

Пошук шляхів фінансового забезпечення розвитку регіонів у практиці України переважно концентрується на проблемах зміцнення бюджетів, нарощуванні дохідної бази і раціоналізації бюджетних видатків. Натомість, якщо враховувати явище неформальної регіоналізації, зумовлене глобалізацією та транснаціоналізацією світової економіки, ідеологія розв'язання проблеми ефективності бюджетного фінансування повинна базуватися на: урахуванні повного кола джерел фінансових ресурсів муніципальних утворень (міст, селищ, сіл); визнанні їх як специфічних корпорацій; повноцінному використанні інструментів муніципального фінансового менеджменту. У практику роботи органів місцевого самоврядування доцільно запровадити ресурсний аналіз і прогнозування повного складу фінансових ресурсів територіальних громад: коштів місцевих бюджетів; коштів вищестоящих бюджетів, що спрямовують на виконання делегованих повноважень; муніципальних і державних цінних паперів, що належать органам місцевого самоврядування; коштів комунальних підприємств, залучених коштів (міжнародних грантів, фондів, кредитних ресурсів).

Адміністративно-територіальна реформа, що започатковується, створить для цього підґрунтя шляхом зміцнення територіальних громад. За таких умов в управлінні місцевими фінансами можна буде ширше використовувати методи муніципального фінансового менеджменту, зокрема: поступове впровадження середньострокового (дво-, трирічного) фінансового планування; впровадження бюджетування як сукупності технологій планування обліку й контролю грошових коштів і фінансових результатів у муніципальному утворенні; поширення практики фінансового контролінгу; відродження практики використання муніципальних позик; удосконалення контролю за використанням форм публічно-приватного (згідно із законодавством України – державно-приватного) партнерства (концесії, контракту, оренди, угоди про розподіл продукції); застосування досвіду європейських країн щодо антикризового муніципального управління, включаючи механізм банкрутства.

Особливої уваги в контексті досліджуваної проблеми заслуговує вплив транснаціоналізації економіки на розвиток регіонів і формування відповідної регіональної політики. Вплив діяльності ТНК на економіку регіонів України неоднозначний. З одного боку, розміщення капіталів ТНК на певній території

розглядається як очікуване залучення стратегічних інвесторів, з іншого – існує відмінність між підприємницьким інвестиціями та інвестиціями ТНК, фінансова потужність яких є результатом експансіоністської політики. Діючи на території країни, ТНК схильні до виснаження природних ресурсів, здатні деформувати структуру економіки регіонів через монополізацію її окремих секторів і порушення об'єктивних пропорцій територіального поділу праці, що призводить до руйнування внутрішньонаціональної регіональної інтеграції, виникнення соціальних та екологічних ризиків. Хаотичне залучення «стратегічних інвесторів» до економіки окремих регіонів країни нерідко призводить до руйнації «ядра» виробничо-технологічної структури національного господарства загалом. У цих умовах доцільною є державна політика використання переваг транснаціоналізації з одночасним захистом економічної самобутності та політичної самостійності України, інтересів національного виробника та стабільного зростання добробуту [19].

Процеси транснаціоналізації економіки регіонів України повинні регулюватися і засобами регіональної політики. Небажаний вплив діяльності ТНК на розвиток регіонів країни є проблемою конкретної території, тому регіональні та місцеві органи влади повинні мати важелі впливу на результати такої діяльності, відображені в сучасній концепції державної регіональної політики за умов формування законодавчої бази регулювання процесів транснаціоналізації економіки регіонів на державному рівні. Сутність політики транснаціоналізації економіки регіонів полягає в заходах, які здійснює держава в особі регіональних органів влади для одержання позитивних синергетичних ефектів взаємодії із зарубіжними ТНК, а також створення умов для формування великих корпоративних інтегрованих структур з метою забезпечення інноваційно-інвестиційного розвитку й економічної безпеки регіонів. Учасники V Міжнародного науково-практичного семінару (27–27 жовтня 2012 р., м. Запоріжжя) дійшли висновку, що в Україні має бути впроваджено модель трансформації інституційного порядку транснаціоналізації економіки регіонів, яка дасть змогу враховувати ініціативи регіональних органів влади в регулюванні діяльності іноземних компаній і проводити аргументовану, логічну і прозору для іноземних інвесторів та міжнародних організацій політику регулювання [19].

Поєднання системного впливу ендогенних та екзогенних ризиків з диспропорційністю регіонального розвитку, що набула хронічного характеру, ставить перед Україною виклики та стратегічні завдання стосовно розробки та впровадження нової державної регіональної структурної політики. Нова якість регіонального економічного розвитку передбачає: мобілізацію та використання наявних у регіоні ресурсів на потреби примноження потенціалу розвитку та надання стимулів до економічного зростання; створення стимулів до формування на регіональному рівні економічних «точок зростання» та посилення їх взаємозв'язків із периферією, залучення до цього процесу наявних місцевих матеріальних, фінансових та людських ресурсів; створення

на регіональному рівні ефективних господарських структур, орієнтованих на інтенсифікацію використання регіонального економічного потенціалу (регіональних та міжрегіональних кластерів, індустріальних парків тощо) як основи інноваційно-інвестиційних структурних зрушень, створення нових робочих місць; покращення інвестиційного клімату в регіонах; формування на регіональному рівні розвинутої інфраструктури (транспортної, виробничої, інвестиційної, соціальної, комунікаційної) тощо.

Нова державна регіональна структурна політика, з огляду на досвід ЄС, має бути зорієнтована на раціоналізацію відносин «центр-регіони», максимальне сприяння освоєнню та використанню власного економічного потенціалу регіонів та активізації їх саморозвитку, усунення суттєвих диспропорцій регіонального розвитку, покращення його інституційного забезпечення, підвищення рівня конвергенції регіональних соціально-економічних підсистем.

Серед пріоритетів державної регіональної структурної політики слід виокремити такі: активізація участі держави в регулюванні міжрегіональних зв'язків; поживлення інвестиційної діяльності в регіонах; удосконалення інституційного забезпечення структурної трансформації національної економіки в регіональному вимірі.

Участь держави в регулюванні міжрегіональних зв'язків необхідна для посилення інтегрованості внутрішнього соціально-економічного простору країни. Інтеграція регіональних економічних систем, у свою чергу, потребує розробки адекватних механізмів упорядкування нових форм відносин, що складаються між регіонами, узгодження інтересів і стратегічного управління взаємодією регіонів між собою.

Поживлення інвестиційної діяльності в регіонах потребує передусім відповідного нормативно-правового забезпечення, спрямованого на створення в регіонах розвинутої інституційної бази. За останні роки в законодавчій сфері здійснено низку суттєвих кроків, прийнято Концепцію державної цільової економічної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки, затверджено Програму розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні. Проте вказані документи, при всіх їх позитивних рисах і передбачених дієвих інструментах регулювання інвестиційної діяльності, не містять положень щодо активізації ролі органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади у стимулюванні притоку інвестицій, а також не сприяють формуванню в регіонах виробничої та інфраструктурної основи для припливу цих ресурсів, тобто не стосуються питань формування інвестиційного потенціалу регіонів.

У контексті інноватизації структури економіки регіонів у світовій практиці склалися основні форми підтримки інноваційних підприємств, у тому числі й у рамках кластерних промислових систем. До таких форм належать: пряме фінансування (субсидії, позики), які досягають 50 % видатків на ство-

рення нової продукції та технологій (Франція, США й інші країни); надання позичок, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); цільові дотації на науково-дослідні розробки (практично в усіх розвинених країнах); створення фондів впровадження інновацій з обліком можливого комерційного ризику (Англія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди); безоплатні позики, що досягають 50 % витрат на впровадження нововведень (Німеччина); зниження державних мит для індивідуальних винахідників (Австрія, Німеччина, США й ін.); відстрочка сплати мит або звільнення від них, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія); безкоштовне ведення діловодства за заявками індивідуальних винахідників, безкоштовні послуги патентних повірених, звільнення від сплати мит (Нідерланди, Німеччина). Інституційним вирішенням означеної проблеми в Україні має стати законодавче визначення процедури формування і функціонування кластерів.

При вирішенні питань трансформації структури економіки регіонів проблемою залишається обмеженість фінансових ресурсів. З цього приводу важливим є правове забезпечення використання потенціалу міжнародних фінансових інституцій, що опікуються питаннями регіонального розвитку, зокрема європейських структурних фондів, які, у межах виконання основних своїх завдань у регіональній політиці (конвергенція, регіональна конкурентоспроможність та зайнятість, територіальна співпраця), спроможні надавати істотну допомогу. Проте така допомога може надійти в Україну за умови визначення на рівні держави спеціальної національної інституції, спроможної адмініструвати великі за обсягом кошти міжнародної допомоги (наприклад, Державного фонду регіонального розвитку). Окрім того, внутрішні інтереси України зумовлюють потребу в удосконаленні законодавства в частині отримання міжнародної технічної допомоги.

Співробітництво України та Європейського Союзу в процесі реалізації регіональної політики

Співробітництво між Україною та ЄС у сфері регіональної політики на сьогодні зосереджено на таких напрямках: 1) імплементація Меморандуму про взаєморозуміння для встановлення діалогу у сфері регіональної політики; 2) налагодження взаємодії між представниками місцевої та регіональної влади України та ЄС у рамках Комітету Регіонів ЄС; 3) реалізація спільної ініціативи ЄС щодо Криму; 4) участь у реалізації Пілотної програми регіонального розвитку «Східного партнерства» (ППРРСхП); 5) реалізація на регіональному рівні проектів з урахуванням фінансових інструментів ЄС (Європейський інструмент сусідства і партнерства, Європейський інвестиційний

банк, Інвестиційний інструмент політики сусідства); 6) залучення України до реалізації Стратегії ЄС щодо Дунайського регіону; 7) сприяння залученню регіонів України до діяльності європейських регіональних асоціацій, зокрема Асамблеї європейських регіонів, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Ради європейських муніципалітетів і регіонів, Конференції Європейських закордонних асамблей, Конференції периферійних морських регіонів, Європейської асоціації представників місцевого самоврядування гірських регіонів і європейських міст, Конференції президентів регіонів із законодавчими повноваженнями.

Використання досвіду ЄС у сфері регіональної політики полягає у виокремленні важливих питань або проблеми цієї політики, які потрібно врахувати при розробці та реалізації стратегії співробітництва. Основним напрямками такого співробітництва надалі повинні стати: стратегічне визначення цілей; активізація реформування систем державного управління та місцевого самоврядування; імплементація досвіду ЄС щодо розвитку євро регіонів, наприклад, Польщі з ФРН, Чехії з ФРН, Словенії з Італією; підтримка розвитку бізнесу або окремих проектів; формування нових організаційних, технічних, фінансових механізмів та інструментів, що сприятимуть реалізації нової стратегії «Посилюючої Європейської політики сусідства на 2007–2013 рр.»; забезпечення прозорості процесу реалізації стратегії та програмових заходів [19, с. 66].

Серед комплексу завдань, що стоять перед Україною, як уже зазначалось, – модернізація системи територіального устрою країни, яка забезпечить формування економічно самодостатніх громад, визначить нове бачення функціонального призначення і статусу місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Цей підхід було підтримано учасниками Міжнародних слухань «Розвиток належного врядування на місцевому і регіональному рівнях» 1 листопада 2011 р. за участю представників Ради Європи. За дорученням Президента України постановою Кабінету Міністрів України від 29.02.2012 р. № 169 утворено робочу групу з питань удосконалення територіальної організації влади та місцевого самоврядування. На цей час групою у співпраці з експертами Ради Європи розроблено проект Концепції реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Для ефективної реалізації регіональної політики в умовах викликів глобалізації важливим є зміцнення статусу місцевого самоврядування. 23 жовтня 2012 року у Верховній Раді України зареєстровано законопроект про ратифікацію Додаткового протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування (р. № 288). Додатковий протокол укладено на 16 Європейській конференції міністрів, відповідальних за регіональне та місцеве врядування (м. Утрехт, Королівство Нідерланди, 16–17 листопада 2009 р.), який на сьогодні відкритий для підписання державами-членами Ради Європи. Реалізація цих доку-

ментів потребує від усіх гілок влади в Україні органічної взаємодії та високого професіоналізму. Моніторингова група Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи, яка здійснила плановий візит 21–23 травня 2012 року, позитивно оцінила організаційний рівень проведення першого моніторингового візиту, а на засіданні Моніторингового комітету (м. Ванн, Франція, 6 липня 2012 р.) відзначила необхідність удосконалення національного законодавства в частині належного розмежування повноважень і фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування, що впливає і з нашого дослідження. Індикатором позитивних зрушень у царині регіональної політики України є те, що 17.10.2012 р. делегаціями 47 країн-членів Ради Європи Президентом палати регіонів Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи (на 2012–2014 рр.) обрано члена делегації України. У рамках поглиблення інтеграційних процесів особливої уваги потребує використання потенціалу єврорегіонів (на сьогодні на території України створено 8 єврорегіонів), активізації транскордонного співробітництва. Незважаючи на величезний європейський досвід, напрацьованість безлічі моделей, функціонування цього інституту в Україні, реалізація транскордонних проектів не знайшла достатнього розвитку. Створення єврорегіонів «Карпати», «Буг», «Південний Дунай», які могли б відіграти важливу роль у «стиранні» кордонів з Європейським Союзом, не має належної законодавчої бази. У міжрегіональній політиці при впровадженні європейської моделі в Україні домінує «політика намірів», у той час як досвід кооперації та впровадження спільних проектів є настільки низьким, що дає підставу деяким дослідникам стверджувати про неефективність роботи єврорегіонів [20]. Натомість на сьогодні напрацювання певна нормативно-правова база цієї форми співробітництва.

Відповідно до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами від 21.05.1980 року [21] (Мадридська конвенція), кожна країна повинна усувати будь-які юридичні, технічні та адміністративні труднощі, які можуть затримати розвиток транскордонної співпраці. Територіальним громадам або владам доцільне надання такого ж режиму у співпраці, як і на національному рівні. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 19.01.2005 р. державам-членам вказує, що коли конституція держави дозволяє, держава повинна визнати рішення, прийняті в рамках угод про прикордонне співробітництво [22].

Комітет міністрів Ради Європи рекомендує [22]: 1) піддати ретельній перевірці з правової точки зору угоди з прикордонного співробітництва, укладені територіальними громадами або владою; 2) обговорити і без зволікання підписати двосторонні та багатосторонні угоди, якщо реалізація Мадридської конвенції є предметом таких угод. У Конвенції також закладено право суб'єктів транскордонного співробітництва створювати для реалізації своїх проектів відповідні органи транскордонної співпраці. Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво [23] вказує, що до транскордонної співпраці можна залучати громади не лише суміжних

територій, а й ті, які мають спільні інтереси, що передбачає міжтериторіальну співпрацю в рамках споріднених міст.

Опираючись на міжнародну законодавчу владу, Верховна Рада України 16.05.2012 р. ухвалила Закон «Про ратифікацію Протоколу № 3 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями стосовно об'єднань європейського співробітництва (ОЕС)», спрямований на сприяння розвитку співробітництва між територіальними громадами або владою різних держав відповідно до політико-адміністративних структур і міжнародних зобов'язань держав, запобігання труднощам, виникнення яких можливе внаслідок розбіжностей у національному законодавстві в галузі транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Протокол встановлює, що територіальні громади або влада й інші органи можуть утворити орган транскордонного співробітництва у формі об'єднання Європейського співробітництва (ОЕС) на території держав-членів Ради Європи, які є сторонами цього Протоколу. Ратифікація Протоколу сприятиме розвитку транскордонного співробітництва з урахуванням принципів і пріоритетів державної регіональної політики.

Активізація інтеррегіонального співробітництва надасть можливість використання його як інструменту наближення регіонів України до структурних фондів ЄС. Поряд зі зміцненням законодавчої влади заслуговують на увагу заходи організаційно-економічного характеру, зокрема: розбудова інформаційної та консалтингової інфраструктури міжрегіонального співробітництва; розвиток інноваційно-інвестиційного транскордонних кластерів; розробка стратегічної програми розвитку системи логістики України, створення транскордонних логістичних кластерів; розробка і реалізація транскордонних енергоефективних проєктів; створення мережі центрів обміну досвідом; інтенсифікація робіт з облаштування залізничних переходів.

Висновки

Оцінка глобальних чинників, мегарегіональних суперечностей ЄС, «нової політики» ЄС, проблем реалізації регіональної політики в Україні дає змогу окреслити виклики, що стоять перед Україною:

- поява ризиків (геоекономічних, економічних, енергетичних, демографічних), зумовлених поляризацією полюсів економічного зростання, вибором альтернативи – відкрита конкуренція українських товарів і послуг на європейському ринку чи конкуренція на ринках СНД, необхідність корекції галузевої та секторальної структури економіки регіонів;

- потреба виокремлення важливих питань і проблем регіональної політики, які потрібно врахувати при розробці та реалізації стратегії співробітництва. Основними напрямками такого співробітництва повинні стати: стратегічне визначення цілей; імплементація досвіду країн ЦСЄ щодо розвитку і функціонування євро регіонів, насамперед Польщі з ФРН, Чехії з ФРН, Словенії з Італією; підтримка інтегрованих програм покращення якості інфраструктури;
- необхідність модернізації механізмів регіональної політики – механізму вибору пріоритетів, механізму фінансування структурних змін у регіонах, механізму стратегування, механізму переорієнтації інвестицій у пріоритетні галузі, сектори економіки;
- подальше вдосконалення системи інституційного забезпечення регіонального розвитку, зокрема задіяння нових форм транскордонного співробітництва, розвиток міждержавних регіональних кластерів.

Потребує запозичення досвід ЄС у царині середньострокового бюджетно-фінансового планування. Слід передбачити: узгодження стратегій розвитку прикордонних регіонів України зі стратегіями сусідніх регіонів Словаччини, Угорщини, Румунії, Польщі; здійснення заходів, спрямованих на підвищення ефективності співробітництва в рамках євро регіонів «Буг», «Верхній Прут», «Карпатський Євро регіон», «Нижній Дунай». Заслужує на увагу проблема активізації формування регіональної інфраструктури інноваційного розвитку між регіонами сусідніх країн ЄС в умовах очікуваного укладання Угоди про глибоку і всебічну зону вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Успіх реагування на виклики, що постали перед Україною в умовах загострення глобальних і мегарегіональних суперечностей, залежатиме від реальної здатності до співробітництва регіональних і місцевих влад, переведення започаткованих форм співробітництва з європейськими партнерами в площину розробки та реалізації міжрегіональних інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних, освітніх проектів і програм, створення мережі міжрегіональних центрів інноваційного розвитку, розв'язання проблем нелегальної міграції.

Література

1. Прохоренко І. Європейський союз: опыт структурирования транснационального пространства // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 11. – С. 111–117.
2. Гладій І. Й. Регіоналізація світового ринку: Євроінтеграційний аспект: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 544 с.

3. Commission of the European Communities. On the Instruments of External Assistance under the Future Financial Perspectives 2007–2013. Brussels, 2004. – P. 7. (<http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm>).
4. Спільний європейський економічний простір: гармонізація мегарегіональних суперечностей: Монографія: За заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, В. І. Чужикова. – К.: КНЕУ, 2007. – 544 с.
5. Этнин Л. М. Право Европейского Союза. Новый этап эволюции: 2009–2017 годы. – М., 2009. – С. 86–88.
6. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. Отв. ред. С. Ю. Кошкин. – М., 2002. – С. 437.
7. Реформи у глобальній економіці та Україна (Аналітична записка за матеріалами шістнадцятої підсумкової міжнародної конференції, м. Гувес, о. Крит – Греція, 23–30 вересня 2011 р.). Юрій С., Савельєв Є., Кириленко О., Мельник А. та ін. – Вісник THEU. – 2011. – № 4. – С. 173–190.
8. Воронов К. Северная Европа к 2030 году: контуры и алгоритмы развития // Мировая экономика и международные отношения. – 2011. – № 2. – С. 59–69.
9. Public Finances in EMU // European Economy. – 2011. – № 3.
10. Шишков Ю. Кризис Еврозоны: выводы для архитекторов ЕврАзЭС // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 6. – С. 13–22.
11. Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів в умовах глобалізації // Рекомендації IV Міжнародного науково-практичного семінару. – м. Запоріжжя, 20–21 травня 2011 року. – 81 с.
12. Мельник А. Ф. Структурні дисбаланси розвитку економіки регіонів України // Журнал Європейської економіки. – Т. 11. (№ 1). – 2012. – С. 115–137.
13. Регіональний людський розвиток. Статистичний бюлетень / К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 43 с.
14. Регіональний людський розвиток. Статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. – К., 2009. – С. 44.
15. Регіональний людський розвиток. Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 43 с.
16. Brada, J. C., A. M. Kutan, and S. Zhou, 2003, Real and Monetary Convergence between the European Union and Transition Economy Candidate Countries: Market Integration and Policy Coordination, forthcoming in Journal of Banking and Finance.
17. Krugman P., Geography and Trade, Cambridge, Mass.: MIT Press, 1991.

18. Адамик В. В., Зварич Р. Є. Трансформація політики конвергенції доходів населення в процесі розширення Європейського Союзу : Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2011. – 300 с.
19. Структурно-інституціональна трансформація та безпека економіки регіонів України // Рекомендації V Міжнародного науково-практичного семінару, 27–28 травня 2012 року. – 84 с.
20. Реут О. Ч. Почему модель еврорегионов не конструктивна? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.edc.spb.ru/conf2001/Reut.html>.
21. Європейська рамкова конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами від 21 травня 1980 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_106.
22. Рекомендація N R (2005) 2 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про добру практику прикордонного та між територіального співробітництва територіальних спільнот або влад та усунення перешкод йому» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_667.
23. Протокол № 2 до Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або владами, який стосується між територіального співробітництва, від 5 травня 1998 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_520.

Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2013 р.